

Hva avgjør om en institusjon er diakonal?

Hva gjør en diakonal institusjon diakonal? Hva er det egentlig å være diakonal? Kan man forvente spesielle kulturkjennetegn og annerledes atferd hos de ansatte i slike institusjoner enn i tilsvarende offentlige virksomheter?

førsteamanuensis
Arne Aadland,
Diakonhjemmet Høgskole

De fleste diakonale institusjoner har ført samvittighetsfulle interne debatter over disse spørsmål. Men det oppstår gjerne en viss trøtthet i organisasjonene med hensyn til denne diskusjonen – den virker utmattende fordi den aldri synes å kunne konkluderes med endelige svar. Lettere oppgitt fristes man til å konkludere med at kanskje det viktigste kjennetegn ved en diakonal institusjon er at den alltid arbeider med spørsmålet «hva er en diakonal institusjon»?

Like fullt kan det være klargjørende å peke på noen dialektiske motpoler i denne debatten. Når det gjelder selvforståelse, befinner de diakonale institusjonene seg i spennet langs tre skalaer:

- 1. kirkelig – offentlig
- 2. språkorientert – praksisorientert
- 3. innholdsbestemt – formalbestemt

En noenlunde trygg selvforståelse som diakonal institusjon forutsetter at man finner sine svar i mellomrommene på disse tre begrepskalaene – som både/og- eller enten/eller-løsninger.

1. MELLOM KIRKE OG VELFERDSSTAT

Kirkelige institusjoner

Diakonale institusjoner forstår seg selv som kirkelige institusjoner.

Teologisk forstått er kirken «forsamlingen av de hellige, der evangeliet læres rent og sakramentene forvaltes rett

(Confessio Augustana art. VII). Denne formuleringen kan ikke brukes til en skarp grenseoppgang mellom kirke og ikke-kirke – grensene forblir åpne. En annen variant av en teologisk presisering av kirken er at» i stedet for en ytre grense er det gitt et sentrum, Jesus Kristus. Hvor han virker og får lov å virke, dør er kirke.» (Hald –59). Men kirken er også en organisatorisk størrelse, med troende og ikke-troende deltagere, frivillige og ansatte, med bygninger, teknologi, økonomi, makt og avmakt, brennende og kalde hjerter, rutiner og intriger. Som organisasjon er kirken lettere å avgrense fra resten av samfunnet enn som teologisk størrelse. I dette kan ligge en stor fristelse til å bruke bare den organisatoriske størrelsen som sin kirkeforståelse.

For kirkens grenser skal være utydelige, samtidig som dens praksis må være tydelig. Målet for kirken – og problemet – er å oppnå en så stor sammenheng mellom ide og praksis, mellom teologi og organisasjon som mulig, samtidig som man alltid beholder uroen og selvkritikken for om man er på rett kurs.

Diakonale institusjoner har det samme doble kjennetegn som kirken for øvrig. Man har sine egne teologiske begrunnelser (jfr. statutter og vedtekter), samt organisatoriske utforminger og praksiser. Institusjonene deler derfor også den samme utfordring som kirken ellers: Hvordan skape en klar praksis (organisasjon) ut fra et så grensesprengende utgangspunkt som den kristne tro?

Foto: Vegar Valde

Velferdsstats-institusjoner

Men de diakonale institusjonene er også en del av det offentlige velferds-tilbudet. De fleste av disse institusjonene driver «på lisens» fra stat eller kommune (eller helseforetak), mottar store deler eller hele sitt økonomiske driftsgrunnlag fra det offentlige, samt er underlagt de samme rettslige forpliktelser som sine sekulære parallelinstitusjoner.

I daglig praksis ville nok en uhildet observatør fra en fjern kultur først og fremst lagt merke til likhetene mellom en diakonal institusjon og en tilsvarende sekulær virksomhet. Det er de samme uniformene, de samme innredningene, de samme daglige rutinene. Etter at velferdsstatens ideologi ble

det bærende politiske konsept for de skandinaviske land i etterkrigstiden, har de fleste diakonale institusjoner sett seg selv som naturlige operatører for velferdsformidling til befolkningen. Det er da også mer enn tilfeldig når tidligere helseminister Gudmund Hernes har kalt lignelsen om den barmhjertige samaritan for den viktigste enkeltfortelling bak velferdsstatsideologien. Den kristne grunnfortelling og kulturopfatning underbygger svært mye av den moderne forståelse av menneskeverd, individuelle rettigheter til velferd, etc. Det bør derfor ikke være noen stor ideologisk motsetning, når diakonale institusjoner ser seg selv som deler av den praktiske utformingen av offentlig helse- og sosialpolitikk – om enn med et noe friere utgangspunkt, og med et anspråk på å være «slightly different» fra de rent offentlige institusjonene.

Spørsmålet er derfor ikke om man må, men heller om man burde innta flere alternative og kritiske posisjoner til det offentlige enn i dag – for å ivareta sitt diakonale oppdrag.

Hva blir identiteten?

Den todelte identitetsforankringen i kirke og samfunn er kanskje den største utfordring for diakonale institusjoner. Både er virksomheten begrunnet i den kristne tro, men samtidig er den del av det offentliges samlede tilbud til befolkningen.

Enhver institusjon må ha klarhet i sin begrunnelse, visjon og oppdrag. Diakonale institusjoner har sitt ideologiske oppdrag fra Kristus selv. Oppdragets praktiske utforming kan imidlertid utmerket godt ligne på, eller sammenfalle helt med handlinger utført med andre begrunnelser enn kristen etikk. Slike begrunnelser kan for eksempel stamme

fra velferdsstatens allmenne rettferdighetsideal. Og gjør man gode gjerninger, er man i pakt med oppdraget.

Den enkelte medarbeiders egen personlige motivasjon for sitt arbeid må følgelig ikke nødvendigvis springe ut av et Kristus-engasjement.

At en institusjon er diakonal, betyr først og fremst at virksomheten som helhet henter sin begrunnelse i den kristne tro – ikke at den forutsetter personlig kristen tro hos alle medarbeidere. Styre og ledelse må således ta ansvar for begrunnelse og helhet, og den enkelte for lojal praksis.

Så lenge de to herrer, som diakonale institusjoner i dag tjener under, oppfattes som stort sett enige, er identiteten ikke truet. Men det ligger en åpenbar fristelse til å harmonisere forholdene og holde seg inne med den som betaler. Derfor bør diakonale institusjoner være særlig årvåkne i forhold til om man legitimerer illegitim maktutøvelse.

“ Hvordan skape en klar praksis ut fra et så grensesprengende utgangspunkt som den kristne tro?

2. MELLOM ORD OG HANDLING

Et spørsmål om språklig innpakning?

Diakoni er omsorgspraksis. Men er all omsorgspraksis diakoni? Dersom all god gjerning er diakoni, sprenger begrepet både kirkelige og språklige rammer – og blir grenseløst utydelig. En mulig redningsplanke er å utstyre diakonihandlingene med et eget språk. Da ville i alle fall diakonien bli gjenkjennelig. Mens man utøver den rette praksis – som er den egentlige diakoni – kunne man uttale ord med den rette språklyd som medfølgende identifikasjonstegn, slik at alle kan være sikre på at den praksis de står overfor er diakoni.

Ordet diakoni er i seg selv et slikt særord som ikke finnes utenfor den kirkelige kontekst. Argumentasjonen blir dermed som følger: Hvis ordet «diakoni» er kirkespesifikt, hvordan kan diakonihandlingene være allmenne? Videre følger at diakoni – ikke bare som begrep, men også som handlingsuttrykk – må være kirkespesifikk. Dette standpunktet finner sin dypere begrunnelse i Apostelgjerningene kap. 6. Før nyordningen med tjenere ved bordene i en av de første menighetene, fantes ingen diakoni, iflg. dette synet. Denne teksten benyttes, sammen med visse Paulustekster, til å begrunne diakonien som en menighetskirkelig særfunksjon. Institusjonsdiakonien levnes ingen plass som «ekte» diakoni innenfor denne tradisjonen – den blir for utvannet av sekulær velferdspraksis.

Faren med denne tankegangen er at den blir for opptatt av ordene: av identifikasjonsmarkørene for diakonal praksis, til fortrensel for et nødvendig hovedfokus på handlingene. Språket fungerer da som et slags «shibbolet» for diakonien; bare den som uttaler ordene riktig, er «innenfor» rett praksis. (Jf. historien i GT, der man sorterte venn og fiende etter hvordan man uttalte «shibbolet». Bare de som var vokst opp innenfor et gitt dialektområde greide å uttale ordet riktig.) God omsorgspraksis ville da ikke få anerkjennelse dersom følgeordene ikke var de «riktige». Derimot ville det være mulig å bake inn en diakonal retorikk i erklæringer og presentasjoner – uten en dypere bekymring om praksis – og slik bevise sin posisjon som rettmessige forvaltere av det diakonale oppdraget.

Opprettelsen av en retorisk «ordheim» som markør for en diakonal identitet kan derfor føre bort fra diakoniens dypere anliggende: Kjærlighetsbegrunnet tjenestehandling.

Diakoni – ordløs nestekjærlig praksis?

Den andre ytterlighet ser diakoni innhyllt i praksismystikk. Den ordløse kjærlighetshandling er idealet. Denne trenger ikke støtte i forklaringer og utlegninger, den fortolker seg selv. Fortellingene om den fattige enken, som ofret sin skjerv, og om den barmhjertige samaritan, som tok seg av den forslåtte, er begge sterkt handlingsfokuserende. Det er gjerningen som er i sentrum – ikke begrunnelsen, motivasjonen, forventning om gode konsekvenser (belønning), etc. Vi får ikke vite noe annet om enken eller samaritanen enn at de handlet eksemplarisk godt.

«Den barmhjertige samaritan» er en nøkkeltekst til å begrunne en allmenn diakoniforståelse. Verbet diakonein betyr «å tjene», og diakonos «tjener». Kristus presenterte seg selv som alles tjener. Etter Mat. 25,44 vises eksempler på hva slik tjeneste går ut på: Å tjene er å gi den sultne noe å spise,

den tørste noe å drikke, ta seg av fremmede, gi den nakne klær, hjelpe den syke og besøke den som er i fengsel. Diakoni er derfor praksis, etter dette synet: Å vise omsorg for andre i konkret handling, å hjelpe medmennesker i ulike former for legemlig og sosial nød. Slik legger man vekt på en bred begrunnelse for diakonien; Kristus var alles tjener, og diakoni er uttrykk for dette tjeneridealet, over alt og for alle.

Men dreier ikke dette seg om allmenn nestekjærlighet – som er en etisk utfordring for ethvert menneske – og ikke om diakoni? Hvis nestekjærlighet = diakoni, hva skal vi da med to ord som betyr nøyaktig det samme?

Diakoni er tolkede handlinger

Et avgjørende, men ofte glemt poeng ved fortellingen om den barmhjertige samaritan, er å legge merke til hvordan fortellingen blir brukt. Fortellingen ble fortalt for å illustrere begrepet «nestekjærlighet», og i dag brukes den til å illustrere diakoni. Språket tas altså i bruk for å gi mening til praksis, på samme måte som Jesus gjentatte ganger bruker lignelser for å etablere mening. Det hele minner om samtidens forståelse av språkets virkelighetsskapende funksjon: «Ordet skaper det det nevner», eller som Wittgenstein formulerte det: «Se på ordene i bruk». Det er der virkeligheten skapes. «Ord i bruk» utgjør en syntese av språk og handling som ikke lar seg splitte opp verken i retorisk praksislikegyldighet eller i taus praksismystikk. Skillet mellom teori og praksis blir opphevet – teori er en side ved praksis, og praksis en side ved teorien.

Diakoni kan også først forstås når man ser på hvordan en handling får betydning. Først når den blir fortolket og gitt en overskrift blir den meningsfull. Etter fortellingen om den barmhjertige samaritan er ingen lenger i tvil om «hvem er min neste». Enhver ordløs handling trenger sin overskrift, slik personlig identitet trenger ord for å bli klarlagt. Jf. teatertittelen «Seks personer søker en forfatter» (Pirandello). Vi vet ikke hvem vi er før «en forfatter» har satt ord på oss.

Dermed blir motsetningen mellom de som mener at diakonal identitet først og fremst handler om presis verbal retorikk, og de som betoner «ordløse, gode handlinger» lettere meningsløs. Diakonien finnes bare der gode gjerninger skjer, og mottakere sier «der viste du meg kristen nestekjærlighet», og der aktører sier «jeg mente å vise deg diakonal omsorg».

3. FORMALBESTEMT - INNHOLDSBESTEMT

Det gis ytterligere to forståelser av hvor man «finner» diakonien. Begrepet diakoni er et eksklusivt kirkelig-teologisk begrep (i alle fall utenfor det greske språkområdet). Diakoni er derfor knyttet til kirkelig virksomhet på en eller annen måte.

► **Innholdsbestemt diakoni** = nestekjærlige handlinger utført på bakgrunn av Kristus-inspirasjon (*allmenn diakoni*)

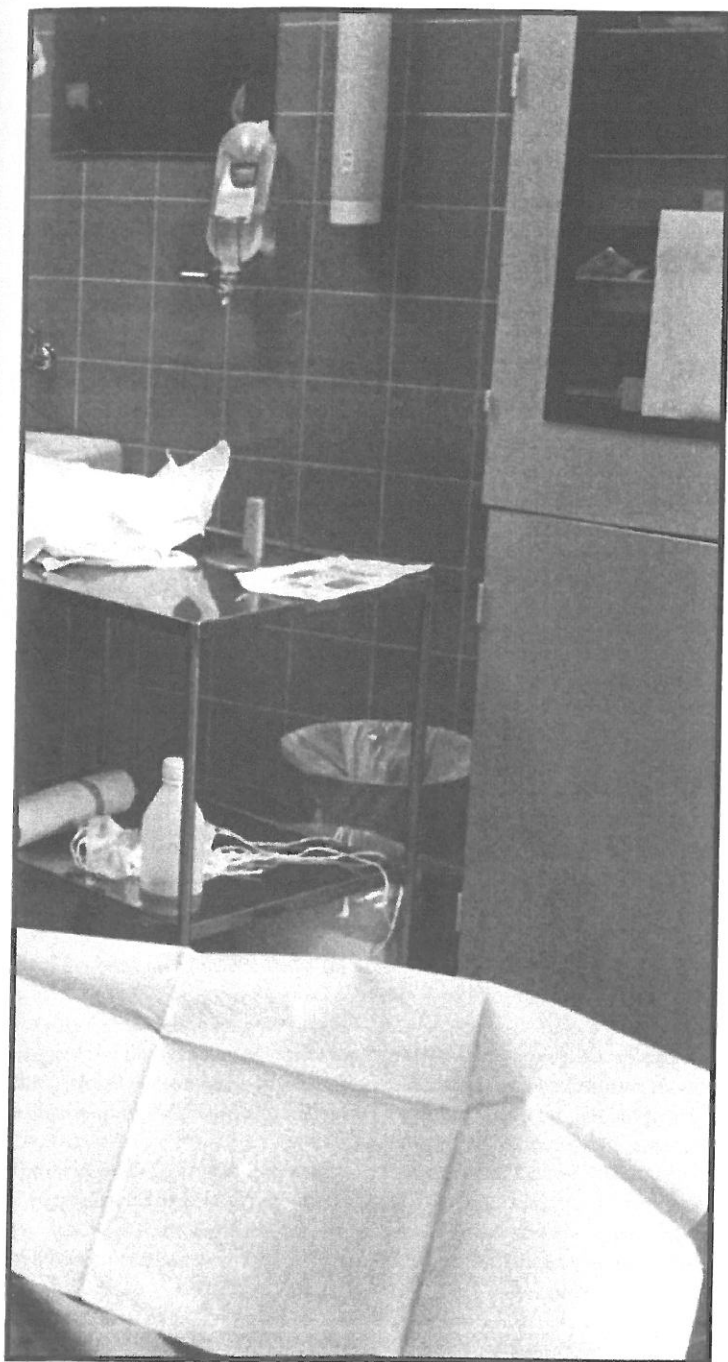
Dette er kjærlighetsgjerninger utført av den enkelte troende etter inspirasjon av Guds kjærlighet til oss. Slike handlinger lar seg «kjenne igjen» over alt. De finner sted både i og utenfor diakonale institusjoner, og springer ut av kirken som ekklesiologisk størrelse.

► **Formalbestemt diakoni** = det arbeid diakoner og diakoniarbeidere utfører i «embeds medfør» på oppdrag av kirken (*spesiell diakoni*)

Dette er diakoni som «yrke». Den finner sted i kirken, forstått som organisatorisk størrelse.

“ Diakonale organisasjoner har sitt ideologiske oppdrag fra Kristus selv.

“ Hvis nestekjærlighet = diakoni, hva skal vi da med to ord som betyr nøyaktig det samme?

Denne inndelingen har sin klare parallell i den lutherske forståelse av det allmenne prestedømme. Luther mente at «vi er alle prester», og følgelig kan enhver kristen utføre dåp, preke, dele ut nattverd; kort sagt fungere som prester. Men samtidig er det i kirken innført en spesiell prestedtjeneste, for å få en viss orden i systemet.

Når diakonale institusjoner utfører sitt oppdrag, er dette formalbestemt diakonal virksomhet. Diakonale institusjoner arbeider på oppdrag fra kirken innen forskjellige arbeidsfelt, og deres virksomhet må forstås som utøvelse av «spesiell diakoni». Akkurat som når soknediakonen driver

sorggrupper, går på besøk til syke og eldre – og dette er diakoni fordi diakonen gjør dette – vil behandling og omsorg måtte defineres som diakonal virksomhet fordi det er en diakonal institusjon som gjør det på Kirkens oppdrag.

Selvsagt må ikke denne forståelsen brukes til å falle i søvn – «samme hva man gjør er det diakoni». Tvert om må denne forståelsen føre til en konstant årvåkenhet omkring innholdet i det man gjør. Man må hele tiden spørre seg om virksomheten er det beste uttrykk for kirkens oppdrag. Allmenn diakoni og spesiell diakoni er derfor avhengige av hverandre.

“ Det ligger en åpenbar fristelse til å harmonisere, å holde seg inne med den som betaler.

Den enkelte medarbeider i en diakonal institusjon er med på å virkeliggjøre det diakonale oppdraget som lojal utøver av sine arbeidsoppgaver – som del av et organisatorisk hele. Dette skjer altså uten at det personlige livssynet er avgjørende for hvorvidt man er en fullverdig medarbeider i denne sammenheng. Muslimer, hinduer, human-etikere og kristne vil således i fellesskap kunne være medvirkende til å utføre institusjonens diakonale oppdrag.

Utfordringer

1. > Er man for forsiktige mht. å ikke «støte» brukere og ansatte med andre livssyn? Kunne man være mer frimodige med hensyn til å tematisere trosdimensjonens betydning både for klienter/brukere, ledere og ansatte? Mange brukere og ansatte har sannsynligvis forventninger, eller regner med å møte klare uttrykk for at de har kommet til en kristen institusjon. Slike forventninger – eller frykt – kunne vært et utmerket illustrasjonstema i all internundervisning som tematiserer forforståelse, valg av perspektiv for virkelighetsforståelsen, identitet, etc.

2. > Er man for forsiktig mht. å delta i den offentlige debatt med klare standpunkter vedrørende offentlig helse- og sosialpolitikk? Vil den utsatte posisjon som «privat livssynsinstitusjon» føre til at man går stille i dørene for ikke å vekke negativ oppmerksomhet? Er man for forsiktig i påpekingen av perspektiver og temaer som kan uttrykke diakoniens anliggende i dagens samfunn?

3. > Og med hensyn til interndebatten: Hvordan arbeide for at egen organisasjon skal preges av de verdier og idealer man ønsker å formidle i behandling og omsorg – deriblant åpenhet omkring grunnleggende identitets- og trosspørsmål, rettferdighet og likeverd, respekt og omtanke – og hvordan kan dette gjøres? Eller er det best at vi forbigår motsetninger i stillhet for å bevare freden?

4. > Hva er de spesielle utfordringer til diakonale institusjoner i en postmoderne tid? Hvordan kommunisere og realisere et 2000 år gammelt budskap inn i en tid der sannheter er relativiserte og flyktige? ■

I neste nummer av Steg vil studierektor Olav Fanuelsen ved Diakonhjemmet Høgskole respondere på Aadlands kronikk. red.